

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Юрій Мушкетик

ЯСА

Розділи 18—33

Харків
«Фоліо»
2017

Розділ вісімнадцятий
ІЗ ЗАПИСІВ ДОРОФІЯ РУЖІ

Більше як півроку протулявся я по різних сторонах, набачився злого й доброго, і сам ставав то злим, то добрим, хоч прагнув жити тільки добром. Випадало гостювати в полковницьких світлицях і в багатих дідичів, одначе легше впроситися на ночівлю до людини убогої, ніж до багатой. До дармівщини я не ласий: десь проспівую стихаря, десь канон на ісход душі, — й за те маю гріш, десь косарі покличуть подорожнього до своєї жовтої косарської каші з чайними або перепелиними яйцями, і я розкажу їм, що сам бачив і що чув од інших людей. Кілька тижнів мандрував із старцями. Спочатку думалося: ось де воля, убога, але справжня. Старці, здавалося мені, люди тихі й упокорені Господу та долі. Торба під головою, небо в головах, житній сухарик, розмочений у залізній кружці... Тиха, лагідна бесіда, мудрість нелукава, на нужді замішана. Спершу мені й справді мандрувалося з ними добре. Старці — люди сумирні, і водночас все-таки в гурті веселіше. Хто важиться зобидити Божих людей! Як випаде удача, найчастіше після ярмарку, сядемо десь над озеречком, зробимо куреня та й радуємося Божій годині та тихій днині. Качечка дика кахкає в лататтячку, качата за нею пливуть разочком, ще й голівки їхні схитуються вперед-назад, пташка маленька пурхає з очеретини на очеретину. Все бачу, все беру в серце. Близько-близько. Немає качечки, немає пташки — розмовляю з мурашкою, яка біжить по моїй палиці, зупиняється, принохується: щось їй від мене треба, щось вона про мене знає, а сказати не вміє. Пишна й родюча наша земля. Багатий наш край, але й убогий також. Слободи бідні, пошарпані війною, вдови, сироти та каліки населяють їх.

Я йшов через села, полями і луками й відчував, що наповнююся новими думками, новими, не знаними раніше почуттями, що мовби вертаю щось напівзабуте, втрачене чи розтрачене, мовби віднаходжу себе самого. Я наповнювався соняшниковим цвітом, сміхом дітей, рідною мовою, наповнювався болями й стражданнями, без яких також немає людини, наповнювався надією, без чого нема майбутнього. Я бачив, що люд мій не ледачий і розумний, і хоробрості йому не забракло, і доброї замрії також, тільки все те прибите, неначе цвіт на морозі, потоптане чужими чобітьми, одначе коріння не підтяте. О, якби-то, якби-то хоч раз доцвів цвіт, дозріло насіння! Воно б розлетілося по всій нашій землі й закущилося новим пагінням, нечутливим до морозів.

Я вдихав запах пізніх гречок, милувався чорнобровою красою дівчат, козакою статурою парубків, слухав церковні дзвони, плачі бабусь у церкві, й все те входило мені в душу глибше та глибше. Іноді я боронився від того, задумувався: чому воно пронизує мене? Хіба я для цього йшов сюди? Я йшов осягнути Божі істини людського буття, просто, як істини світу сього, але не мої особисті. І однак... Чому тут стільки всього дорогого мені? Чому стільки жалів обступає мене? Звідки воно взялося? Я мовби зовсім мало його знав... З ним народився? Прийшло з дитинства й мучить мене, як спраглої думка про воду? Впізнаю зараз? Мабуть, все разом. Все разом, і все воно в мені, а без нього мене, справжнього, немає і немає світу.

Поспішає дорогами всілякий люд: мчать панські ридвани, мчать зграбні виїзні возики, вистелені турецькими килимками, погейкують на воли чумаки, — дорога далека, аж на Дін, — дядько лупить по ребрах суху шкапину. Не поспішають тільки божі старці. Йдемо ми черідкою, схожою на журавлиний ключ. Попереду високий, у смушковій в півлікті заввишки шапці, у обхвицьканих майже до колін штанях, Супрун, він у нас ніби за ватага, каліцтва в нього немає ніякого, тільки на лівій щоці здоровенна, в кулак завбільшки, брунатна гуля; Супрун злий і нахабний, не просить милостиню, а вимагає, одбирає її в своїх же старців. Гроші пропиває — зледащів чоловік, робити не хоче й валасається по світу; за ним Данько Крига — веселий кароокий чоловічок з білявим чубчиком, що пнеться з-під ляської шапочки. В Данька немає правої руки, зате ліва в нього працює ліпше, ніж у когось дві; за ними брати Тихенькі — головаті рахіти, які завжди вдвох, разом можуть натовкти або хоч покусати когось третього; за ними сліпий на ліве око колишній монах

Інокентій; у його сліди намагається влучати клишоногий напівдіот Луцько; одноногий Верига шкандибає трохи збоку; троє погорільців з-під Києва також тримаються купи, ці складають копієчку до копієчки, не потратяться нітрохи, спатимуть під дощем біля плоту, а в корчму не зайдуть; горбатий, криворотий Панько цвигає оддалік, бо над ним старці найдужче збиткуються, але й пускають його поперед себе на старцівство — вміє викликати жалощі.

Я — позад усіх, розглядаюся на всі боки, співаю потишеньку, славлю Божий світ.

Не знаю, чому так сталося, що старці почали все частіше сваритися між собою. Може, сварилися вони й раніше, та я того не помічав? Сваряться за місце біля вогнища, за грудку каші, за бриля солом'яного, з опудала знятого. І почали вони нарікати на мене, що заробляю мало, що міг би з своєю вченістю мати більше, почали користати мною недостойно. В одному селі мор лютував на коні, так вони сказали, буцім я вмію той мор одводити, й гроші за те взяли з селян, прийшли в інше село, а воно порожнє-порожнісіньке, хати стоять повідчиняні, кури гребуться по городах, собаки дзвонять ланцюгами, й жодної живої людської душі. Ми спочатку ту пустельність віднесли на моровицю, на чуму чи холеру (в селі під Пирятином моровиця вигубила три вулиці, там при нас спалили дві відьми, та стало ще гірше). Я кваплю старців іти далі, а вони розбіглися по дворах, цуплять кому що трапиться до рук: сукна штуками, одяжу, хліб і сало; але тут посипалися, неначе горох, з городів люди, почали одніматися своє та нас бити. Виявилось, шляхом од Пирятина пробігла здрочена череда, а далі вигулькнула наша старцівська низка, люди й прийняли череду та нас за татар. Старці одмагалися, одхрещувалися, казали, буцім призвідцею до грабунків був я. «Він здоровий, він у нас за ватага». І мене побили немилосердно, і я не міг те биття нікому одреваншувати, хоч сердитий був страшенно, й вперше налаяв старців. Надто ж мене розізлило, що старці не заступилися за мене в Пирятині, коли я справді потребував їхньої допомоги. В місті один темний чоловік, — головатий, ще й голова та приплюснута зверху, й рот вузький та довгий, неначе вирізано з кавуна велику-велику скибку, — видавав себе за пророка, баламутив людей, провіщав їм Содом, близький прихід Антихриста і всілякі напасті; люди вірили, боялися й покинули робити, і я привселюдно вступив з ним у спір і переміг. Знадобилися тут мені вельми проповіді отця Симеона про Антихриста, котрий відсту-

пить від Бога, і ангел-хранитель його покине, але буде те ще не скоро — більше як через триста літ, коли люди нароблять гріхів стільки, що земля їх вже не зможе вмістити; але перед цим буде багато великих провіщень; світ потьмяніє, сонце світитиме чорне, і появиться на небі ангел з оголеною шаблею. Я сказав людям, щоб не вірили псевдопророку, й покепкував над ним, і люди повірили мені й прогнали того лукавого чоловіка. А вночі злісник той, котрий видавав себе за пророка, та два його підбрехачі пробралися до кошари, де ми спали, й накинулися на мене. Я відбивався, кликав на поміч старців, але вони не відгукнулися. Одні повпивалися надармівщину — пирятинці пригощали їх з радості, що звільнилися від напасті, — інші причаїлися й мовчали. Я знаю, чому вони мовчали. Вони заздрили, що я не каліка, що вчений, що маю рід і родину й можу туди повернутися, якщо захочу. Немає в світі нічого страшнішого від заздрості людської. І я тоді подумав, що серед убогих людей, зовсім убогих, правди немає. Сама убогість не робить людину вільною та мудрою, і доброю також, убогість точить людину, як шашіль, і прогризає дірку в душі, в яку студять холодні вітри. Справжній пророк мого народу появиться, — якщо таки появиться, — не в убогій одежі, бо де убога одежа, там і думки убогі, — але й не в шатах пишних, появиться він... І тут моя думка зашпортується, наштовхується на камінне мурування. Появиться з нашої академії? Але однієї вченості мало. До неї потрібно ще щось, а що — не знаю. Сила та мужність? Але скільки їх, мужніх, відважних, підносило над своїми головами прапори, скільки інших сміливців зліталось до них, і все те намарно. Чого, чого не вистачає моєму краєві, яке прокляття лежить на ньому й за віщо?

Наступного ранку ми вийшли з Пирятина, і, мабуть, у покару старцям за їхні злі вчинки, нагнала нас ополудні буря, й була вона така страшна, як саме пришествя Антихриста, нічого страшнішого я ще не бачив і, дасть Бог, не побачу більше ніколи. Вона крутила кущі, ламала сади, носила людей поверх дерев і перекидала вози з снопами. Буря застала нас за кількасот сажнів од великого хутора, жінці там саме жали просо, розметала всіх; хто тримався за стерню і вітру під себе не підпустив, той зацілів, а тих, хто намагався втекти, понесла за собою. Хурія розкрила всі три бабинці хутірської церкви, а дзвони позакидала в стерні, вони летіли й гули на льоту, — на один я потім наткнувся біля дороги, він тріснув навкис, як гарбуз, — розкрила половину